

«Από την έρευνα στη διδασκαλία»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών | Παρασκευή 28 Απριλίου 2017

Χλόη Μπάλλα | Επίκουρη καθηγήτρια αρχαίας φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης (Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών)

«Δεν θα το βρεις: το δαχτυλίδι του Γύγη και οι «σοφιστικές» του καταβολές»

Βιογραφικό σημείωμα

Η Χλόη Μπάλλα είναι επίκουρη καθηγήτρια αρχαίας φιλοσοφίας /διδάσκει αρχαία φιλοσοφία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης (Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών). Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα εστιάζονται στα κείμενα της σοφιστικής παράδοσης, του Πλάτωνα, του Αριστοτέλη, και των ιατρικών συγγραφέων.

Είναι συγγραφέας του βιβλίου *Πλατωνική Πειθώ: από τη ρητορική στην πολιτική* (εκδόσεις Πόλις, 1997), ενώ έχει επιμεληθεί τους τόμους: *Φιλοσοφία και ρητορική στην κλασική Αθήνα* (πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2008), *Θάνατοι φιλοσόφων στην αρχαιότητα* (σε συνεργασία με τον Γιώργο Ζωγραφίδη και την Παρασκευή Κοτζιά, ειδικό τεύχος του περιοδικού *Υπόμνημα στη φιλοσοφία*, 2010), και *Plato's Academy: A History* (σε συνεργασία με τον Παύλο Καλλιγά, την Έφη Μπαζιωτοπούλου και τον Βασίλη Καρασμάνη, υπό έκδοση από το Cambridge University Press).

Συμμετείχε στο πρόγραμμα της νεοελληνικής μετάφρασης των έργων του Αριστοτέλη (με χρηματοδότηση του Ιδρύματος Σταύρος Νιάρχος) με την *Αθηναίων Πολιτεία* (με πρόλογο και ιστορικό σχολιασμό του Robert W. Wallace).

Με τη συνεργασία και την οικονομική ενίσχυση

«Από την έρευνα στη διδασκαλία»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών | Παρασκευή 28 Απριλίου 2017

Χλόη Μπάλλα | Επίκουρη καθηγήτρια αρχαίας φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης (Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών)

«Δεν θα το βρεις: το δαχτυλίδι του Γύγη και οι «σοφιστικές» του καταβολές»

Περίληψη εκπαιδευτικού σεμιναρίου

Αν βρίσκαμε το μαγικό δαχτυλίδι του Γύγη, που θα μας έκανε άορατους, τι λόγο θα είχαμε να είμαστε δίκαιοι; Αυτό είναι το ερώτημα που θέτει ο Γλαύκων -γνωστό και ως 'πρόκληση του Γλαύκωνα' και που πυροδοτεί τον διάλογο της πλατωνικής *Πολιτείας*. Για να το απαντήσει, ο Σωκράτης θα σχεδιάσει το ιδανικό δίκαιο πολίτευμα ως μοντέλο του δίκαιου ανθρώπου, αλλά και θα παρουσιάσει αυτό που ο ίδιος ο Πλάτων πρέπει να θεωρούσε ως περιεχόμενο της γνήσιας φιλοσοφίας. Συχνά δίνεται η εντύπωση ότι η πρόταση του Σωκράτη συνιστά απάντηση σε προηγούμενους επαγγελματίες δασκάλους, που περιγράφονται ως σοφιστές. Σε αυτή την εντύπωση συνηγορεί οπωσδήποτε η εικόνα του σοφιστή Θρασύμαχου στο πρώτο βιβλίο της *Πολιτείας*, αλλά και μια ευρύτερη πρόσληψη των ονομαζόμενων σοφιστών ως δασκάλων -- μεταξύ άλλων-- του άδικου λόγου. Τι δείχνουν όμως οι πηγές μας για την ύπαρξη επιχειρημάτων που θα υποστήριζαν το «δίκαιο του ισχυροτέρου»;

Μπορούμε, άραγε, να βρούμε στα σωζόμενα κείμενα κάποια ένδειξη για το ότι άνθρωποι σαν τον Αντιφώντα ή τον Κριτία υποστήριζαν μια τέτοιου είδους «ηθική»; Και, αν τέτοια ένδειξη δεν μπορεί να βρεθεί, τότε ποιοι είναι οι *μύριοι* που κατά τον Γλαύκωνα θα συμφωνούσαν ότι το βασικό κίνητρο της ανθρώπινης φύσης είναι η πλεονεξία, ή τι λόγους έχει ο Πλάτων για να τους επικαλεστεί;

«Από την έρευνα στη διδασκαλία»

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών | Παρασκευή 28 Απριλίου 2017

Χλόη Μπάλλα | Επίκουρη καθηγήτρια αρχαίας φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης (Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών)

«Δεν θα το βρεις: το δαχτυλίδι του Γύγη και οι «σοφιστικές» του καταβολές»

1. Το θεωρητικό ζήτημα

Στο δεύτερο βιβλίο της *Πολιτείας* ο Γλαύκων προκαλεί τον Σωκράτη να εξηγήσει τι λόγο θα είχε όποιος έβρισκε το μαγικό δαχτυλίδι του Γύγη, που σε κάνει αόρατο, να συμμορφώνεται με οποιουδήποτε κανόνες δικαιοσύνης, αντί να ακολουθεί την *πραγματική*, πλεονεκτική φύση του ανθρώπου --η οποία, σύμφωνα με το ίδιο επιχείρημα, καταπιέζεται από τον νόμο. Το κείμενο δεν κατονομάζει κάποιον συγκεκριμένο υποστηρικτή αυτής της θέσης, αναφέρει, ωστόσο, ότι είναι *μύριοι* αυτοί που την ενστερνίζονται. Εισηγητές της συχνά θεωρούνται διάφοροι συγγραφείς της σοφιστικής παράδοσης, σε κείμενα όπως το απόσπασμα του Σίσυφου (Κριτίας ή Ευριπίδης), το *Περί αληθείας* του Αντιφώντα, αλλά και --στο μέτρο που θεωρούμε ότι η κωμωδία αυτή αντικατοπτρίζει πνευματικές τάσεις της εποχής της-- οι *Νεφέλες* του Αριστοφάνη. Η εικόνα μιας προ-πολιτικής, άγριας κατάστασης είναι άλλωστε γνωστή και από τον πλατωνικό μύθο του Προμηθέα, που αποδίδεται στον σοφιστή Πρωταγόρα, αλλά και, σε πνεύμα πιο απειλητικό, από τον λόγο του Καλλικλή στον *Γοργία*. Ένα ερώτημα που προκύπτει είναι το εξής: άραγε η προ-πολιτική, άγρια φύση, που περιγράφεται σε αυτά κείμενα, συνιστά *πράγματι*, την *ουσιαστική* φύση του ανθρώπου, ο οποίος, κατ' αυτή την έννοια, δεν διαφοροποιείται από τα άλλα ζώα, παρά μόνο στο μέτρο που ένας καταπιεστικός και υστερόβουλα ορισμένος νόμος --όπως αυτός που περιγράφει ο Θρασύμαχος στο πρώτο βιβλίο της *Πολιτείας*-- έρχεται να επιβληθεί πάνω της; Ή μήπως η εικόνα της προ-πολιτικής κατάστασης που συναντά κανείς σε αυτά τα κείμενα συνιστά μια πρόκληση ή ένα εύρημα, που μας καλεί να σκεφτούμε πόσο διαφορετικός είναι τελικά ο άνθρωπος από τα άλλα ζώα, καθώς --σύμφωνα με την εμβληματική φράση του Αριστοτέλη-- είναι *από τη φύση* πολιτικό ζώο;

2. Το ιστοριογραφικό ζήτημα: μεθοδολογικές παράμετροι και περιορισμοί

Η αποσπασματική φύση των προ-πλατωνικών πηγών δεν μας επιτρέπει να απαντήσουμε με βεβαιότητα σε αυτό το ερώτημα. Για να τις μελετήσουμε και να αποτιμήσουμε τη συμβολή τους στην ανάπτυξη του ζητήματος που θέτει ο Γλαύκων, καλούμαστε να λάβουμε υπόψη: (α) τη συμβολή του ίδιου του Πλάτωνα στην πρόσληψη αλλά και την κατασκευή της σοφιστικής παράδοσης· (β) την αποσπασματική φύση των πηγών μας για τους συγγραφείς της σοφιστικής παράδοσης και το γραμματειακό είδος στο οποίο ανήκουν τα κείμενα αυτά· (γ) τον ιδιαίτερο τρόπο γραφής του ίδιου του Πλάτωνα· (δ) το ιστορικό υπόβαθρο της *Πολιτείας*.

Πιο συγκεκριμένα:

(α) Η εικόνα της παραδοσιακής ιστοριογραφίας για τη σοφιστική σκέψη συχνά, αν όχι κατά κανόνα, είναι διαποτισμένη από στοιχεία που παραδίδονται στα κείμενα ενός όχι αμερόληπτου κριτή: του Πλάτωνα (η παλαιότερη αυτή αντίληψη, χαρακτηριστική περίπτωση της οποίας είναι οι *Σοφιστές* του Guthrie, τείνει σήμερα να ξεπεραστεί)· το ίδιο ισχύει και για τη διάκριση μεταξύ φιλοσοφίας και σοφιστικής, και τη μεταξύ τους οριοθέτηση.

Με τη συνεργασία και την οικονομική ενίσχυση

(β) Η ανασύσταση των “σοφιστικών ιδεών” με τη σειρά της προϋποθέτει τη μελέτη όχι μόνο του περιεχομένου αλλά και του εκάστοτε γραμματειακού είδους των κειμένων μέσα στο οποίο αυτά απαντούν (π.χ. μύθος, αντιλογία).

(γ) Το ότι ο Πλάτων υιοθετεί τη διαλογική μορφή, το ότι βάζει συγκεκριμένους χαρακτήρες άλλοτε να ενστερνίζονται και άλλοτε να αποδίδουν προκλητικές απόψεις σε τρίτους, καθώς και το ότι τα φιλοσοφικά του κείμενα είναι και έργα υψηλών λογοτεχνικών αξιώσεων είναι παράμετροι που πρέπει να συνυπολογιστούν κατά την αποτίμησή των διαλόγων ως πηγών για την ιστορία της φιλοσοφίας (εν προκειμένω, για την ιστορία των σοφιστικών ιδεών).

(δ) Επιπλέον σημαντική παράμετρος που πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη μας κατά τη μελέτη του Πλάτωνα είναι η “τοποθέτηση” των διαλόγων του σε συγκεκριμένα ιστορικά συμφραζόμενα. Έτσι, ειδικά για την περίπτωση της *Πολιτείας*, είναι σημαντικό να προσέξουμε ότι ο διάλογος διεξάγεται σε μια ανάπαυλα του Πελοποννησιακού Πολέμου, προτού δηλαδή κλιμακωθεί η ιστορική δράση που επιτρέπει στον Θουκυδίδη να παρουσιάσει την πλεονεκτική φύση του ανθρώπου, όπως αυτή αποκαλύπτεται πραγματικά, στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία.

“Μην το ζητείς”; η χρήση μύθου και η παιδαγωγική του σημασία

Πόσο νόμιμο είναι, λοιπόν, το να αναζητήσει κανείς τον ‘πρώτο ευρετή’ της άποψης που αποδίδει ο Γλαύκων σε *μυρίους*; Στο τρίτο σκέλος και τελευταίο σκέλος, συζητάμε τη σημασία της χρήσης μύθου ως φιλοσοφικού ερεθίσματος στο πλαίσιο μιας παιδαγωγικής διαδικασίας που δεν αποβλέπει, με τρόπο δογματικό, απλώς στη μετάδοση αλλά προάγει, με τρόπο περισσότερο ‘σωκρατικό’, την παραγωγή της γνώσης. Το δαχτυλίδι του Γύγη, ο μύθος του Προμηθέα που αποδίδεται στον Πρωταγόρα, η ιστορία που αφηγείται ο Σίσυφος στο ονομαζόμενο ‘απόσπασμα του Σίσυφου’ συνιστούν και πρέπει να αντιμετωπίζονται ως φανταστικές ιστορίες που προσφέρονται για να σκεφτούμε πόσο δυσάρεστος θα ήταν ο κόσμος χωρίς πολιτισμό και νόμο. Ως παράδειγμα της παιδαγωγικής λειτουργίας τέτοιων ιστοριών προβάλλεται και εξετάζεται η περίπτωση του μύθου της δημιουργίας του κόσμου στον πλατωνικό *Τίμαιο*. Σύμφωνα με μία πολύ διαδεδομένη ερμηνεία του διαλόγου, ο μύθος της δημιουργίας του κόσμου από ένα προηγούμενο προ-κοσμικό χάος δεν συνεπάγεται κάποια δέσμευση του συγγραφέα στην ιδέα ότι ο κόσμος ξεκίνησε σε μια ορισμένη στιγμή στον χρόνο, πριν από την οποία πράγματι επικρατούσε χάος, αλλά ένα τέχνασμα που επιτρέπει στο ακροατήριο να σκεφτεί την αξία του δημιουργικού νου που απαιτείται για την επιβολή της τάξης. Με ανάλογο τρόπο, σκεφτόμαστε πώς κάποιος που περιγράφει με τη μορφή ενός μύθου την άγρια, φυσική κατάσταση, κατά την οποία ο άνθρωπος δεν περιορίζεται από τον νόμο, ή κάποιος που περιγράφει την «ελευθερία» του ατόμου που βρίσκει το δαχτυλίδι του Γύγη, χρησιμοποιεί τις ιστορίες αυτές όχι για να υμνήσει τον φυσικό παράδεισο αλλά για να προκαλέσει το ακροατήριο να σκεφτεί την αντίθεση που χαρακτηρίζει τον άνθρωπο από μια τέτοιου είδους φυσική κατάσταση.

Πέρα από την αξία της για την κατανόηση της στάσης του συγγραφέα απέναντι στο συγκεκριμένο που θέτει η ιστορία του δαχτυλιδιού του Γύγη, αυτή η αντίληψη για την παιδαγωγική σημασία του μύθου μας βοηθάει να καταλάβουμε πώς η ίδια η φιλοσοφία, τότε όπως και τώρα, μπορεί να λειτουργεί με τρόπο όχι δογματικό και ‘διδακτικό’, αλλά προκλητικό και ‘σωκρατικό’.

1. «Οι απαρχές του κοινωνικού συμβολαίου»: Π. Γούντραφ, *Πρώτη Δημοκρατία*, μτφ. Χρ. Σίνου, Αθήνα, Εκκρεμές, 2005, σ. 123.

Οι εχθροί του νόμου στην αρχαιότητα πίστευαν ότι το κοινωνικό συμβόλαιο ήταν ασύμφορο για όποιον έχει τη δύναμη να παραβιάζει τον νόμο χωρίς να υποστεί τις συνέπειες...Οι αδύναμοι ωφελούνταν από το συμβόλαιο, ενώ οι ισχυροί ζημιώνονταν. Συνεπώς, οι ισχυροί θα έπρεπε να αντιταχθούν στην αρχή της νομιμότητας

2. Η «πρόκληση» του Γλαύκωνα: Πλάτων, *Πολιτεία* 358E-359B (μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος).

Είναι από τη φύση, λένε, καλό πράγμα να αδικείς, ενώ το να σε αδικούν κακό, κι υπάρχει στην αδικία που υφίστασαι περισσότερο κακό απ' όσο καλό υπάρχει στην αδικία που διαπράττεις εσύ, έτσι ώστε, όταν οι άνθρωποι αδικούν ο ένας τον άλλο και αδικούνται, και τα δοκιμάζουν και τα δύο, να συμφέρει σ' αυτούς που δεν μπορούν να αποφύγουν το ένα αλλά ούτε και να καταφέρουν το άλλο να συμφωνήσουν μεταξύ τους μήτε να αδικούν μήτε να αδικούνται. Εδώ λοιπόν, λένε, έχει την αρχή της η θέσπιση νόμων και η σύναψη συμφωνιών, κι ό,τι προστάζει ο νόμος το ονομάζουν νόμιμο και δίκαιο. Κι αυτή είναι, λένε, η προέλευση και η ουσία της δικαιοσύνης, η οποία αποτελεί έτσι κάτι ενδιάμεσο ανάμεσα στο καλύτερο απ' όλα, που είναι να αδικείς χωρίς να παθαίνεις τίποτα, και στο χειρότερο, που είναι να σε αδικούν χωρίς εσύ να μπορείς να ανταποδώσεις το άδικο που σου κάνουν.

3. Το απόσπασμα του Σίσυφου (Ευριπίδης ή Κριτίας): Σέξτος, *Προς μαθηματικούς* IX54=Κριτίας DK B 25- μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος.

Υπήρξε μια εποχή κατά την οποία η ανθρώπινη ζωή ήταν ακατάστατη, γεμάτη θηριωδία, υποταγμένη στη δύναμη· μια εποχή όπου ούτε οι καλοί άνθρωποι επιβραβεύονταν ούτε πάλι οι κακοί τιμωρούνταν. Ύστερα, νομίζω, οι άνθρωποι θέσπισαν νόμους που όριζαν ποινές, ώστε το δίκαιο να τους εξουσιάζει όλους εξίσου και να έχει την αλαζονεία υπόδουλή του· κι αν τυχόν κάποιος έκανε ένα λάθος, τον τιμωρούσαν. Στη συνέχεια, επειδή οι νόμοι εμπόδιζαν μεν τους ανθρώπους να αδικούν στα φανερά, αλλά ωστόσο οι άνθρωποι εξακολουθούσαν να αδικούν στα κρυφά, τότε, νομίζω, για πρώτη φορά κάποιος έξυπνος και σοφός άνθρωπος σοφίστηκε για τους θνητούς τον φόβο των θεών, ώστε να υπάρχει κάτι που να το φοβούνται οι κακοί ακόμη κι όταν κάνουν ή λένε ή διανοούνται κάτι στα κρυφά. Επινόησε έτσι το θείο, ότι δηλαδή υπάρχει ένας δαίμονας που ζει μια δίχως τέλος ακμή, ένας δαίμονας που ακούει και βλέπει νοερά, που στοχάζεται στο έπακρο, που προσέχει τα πάντα και που έχει περιβληθεί μια θεϊκή φύση: ο δαίμονας αυτός θα ακούει οτιδήποτε λέγεται ανάμεσα στους θνητούς και θα μπορεί να αντιλαμβάνεται οτιδήποτε γίνεται.... Και νομίζω πως έτσι έπεισε, για πρώτη φορά, τους θνητούς να πιστέψουν ότι υπάρχει των θεών το γένος.

4. Νόμος εναντίον φύσεως; - Αντιφών, *Περί Αληθείας* (απ. 44, στήλη 1) - μτφ. Ν. Σκουτερόπουλος

Δικαιοσύνη είναι να μη παραβιάσεις τους νόμους και τα έθιμα του κράτους, του οποίου είσαι πολίτης. Ο άνθρωπος θα αποκόμιζε από την δικαιοσύνη την πιο μεγάλη ωφέλεια για το άτομό του, αν μπροστά σε άλλους ανθρώπους τηρούσε τους νόμους, ως κάτι σημαντικό, ενώ αντίθετα, άμα είναι μόνος του χωρίς άλλους μπροστά του, ακολουθούσε τις επιταγές της φύσης. Γιατί οι επιταγές του νόμου είναι αυθαίρετες, ενώ της φύσης αναγκαίες κι οι επιταγές των νόμων είναι συμβατικές και όχι από τη φύση, ενώ οι επιταγές της φύσης είναι ακριβώς το αντίθετο. Όποιος παραβιάζει τους νόμους και τα έθιμα, αν δεν έχει υποπέσει στην αντίληψη αυτών που τα έχουν αποδεχτεί, αποφεύγει και την ντροπή και την τιμωρία ενώ αν δεν μείνει απαρατήρητος, δεν τα αποφεύγει.

5. Ιππίας, στον Πλάτωνα: *Πρωταγόρας* 337c7-d1: μετὰ δὲ τὸν Πρόδικον Ἰππίας ὁ σοφὸς εἶπεν, ὧ ἄνδρες, ἔφη, οἱ παρόντες, ἠγοῦμαι ἐγὼ ὑμᾶς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους καὶ πολίτας ἅπαντας εἶναι—φύσει, οὐ νόμῳ: τὸ γὰρ ὁμοιον τῷ ὁμοίῳ φύσει συγγενές ἐστιν, ὁ δὲ νόμος, τύραννος ὢν τῶν ἀνθρώπων, πολλὰ παρὰ τὴν φύσιν βιάζεται

6. Θρασύμαχος, στον Πλάτωνα: *Πολιτεία* 338d7-8:

ἡ κάθε πηγή εξουσίας θεσπίζει τους νόμους με γνώμονα το δικό της συμφέρον, ἡ δημοκρατία δημοκρατικούς, ἡ τυραννίδα τυραννικούς, παρομοίως καὶ οἱ υπόλοιποι. Καὶ θεσπίζοντάς τους θεωροῦν ὅτι αὐτό εἶναι τὸ δίκαιο γιὰ τους ἀρχόμενους, τὸ δικό τους [δηλ. τῶν ἀρχόντων] τὸ συμφέρον. Καὶ τιμωροῦν ὅποιον παρεκκλίνει ἀπὸ αὐτὸ θεωρώντας ὅτι παρανομεῖ καὶ διαπράττει ἀδικία. Αὐτὸ λοιπὸν, καλέ μου, ονομάζω ἐγὼ σε ὅλες τις πόλεις δίκαιο, ἓνα καὶ τὸ αὐτό: τὸ συμφέρον τῆς ἀρχῆς που βρίσκεται στὴν ἐξουσία: σε αὐτὴν θα λέγαμε ἀνήκει ἡ ἰσχύει κι ἐστὶ τελικά, γιὰ ὅποιον συλλογίζεται σωστά, τὸ δίκαιο νὰ εἶναι παντοῦ εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό: τὸ συμφέρον τοῦ ἰσχυροτέρου.

7. Αριστοφάνης, *Νεφέλες* 1421-29

Μήπως δὲν ἦταν ἀνθρώπος, ὅπως ἐσὺ κι ἐγὼ, αὐτὸς που πρῶτος ὀρίσε τὸν νόμο; Δὲν ἦταν με τοὺς δικούς του λόγους που τοὺς ἀνθρώπους τότε ἐπέισε; Πῶς τότε δὲν μπορῶ κι ἐγὼ τὸν νόμο τὸν δικό μου νὰ ὀρίσω, ὅτι ἀπὸ δω καὶ μπρὸς τοὺς πατεράδες οἱ γιοὶ μποροῦν γιὰ νὰ πατσίσουν νὰ χτυποῦν; Καὶ γιὰ τὸ ξύλο που πρὶν ἀπὸ τὸν νόμο τούτο ἀπολαύσαμε, δὲν ἀπαιτοῦμε κάτι, παρὰ καλόπιστα τοὺς το χαρίζουμε. Σκέψου τὰ ζῶα τοῦ ἀέρα καὶ ὅλα τὰ ἄλλα πλάσματα, πῶς ἐκδικοῦνται τοὺς γονεῖς τοὺς. Καὶ πῶς διαφέρουν ἀπὸ ἐμᾶς; Σε τίποτε, πέρα ἀπ' τοὺς νόμους, που αὐτοὶ δὲν ἔχουν.

8. Πρωταγόρας, στον Πλάτωνα: *Πρωταγόρας*, 320d-321c (μτφ. Η.Σπυρόπουλος)

οἱ ἀνθρώποι τὸν πρῶτο καιρὸ ζοῦσαν σκόρπιοι, καὶ πόλεις δὲν υπήρχαν· ἐστὶ τοὺς ἀφάνιζαν τὰ θηρία, γιὰτί σε ὅλα τὰ σημεῖα ἦταν πιο δυνατὰ ἀπὸ αὐτοὺς, καὶ ἡ βιοτεχνία τοὺς τούς βοηθοῦσε βέβαια σ' ὅτι χρειάζονταν γιὰ νὰ βροῦν τὴν τροφή τους ὁμως δὲν μποροῦσε νὰ τοὺς σώσει στὸν πόλεμο με τὰ θηρία —κι αἰτία ἦταν που δὲν κατεῖχαν ἀκόμη τὴν πολεμικὴ τέχνη, τῆς ὁποίας μέρος εἶναι ἡ τέχνη τοῦ πολέμου— τότε ἐνίωσαν λοιπὸν τὴν ἀνάγκη νὰ συγκεντρώνονται καὶ νὰ κτίζουν πολιτείες γιὰ νὰ σωθοῦν. Ὅμως ὅποτε συγκεντρώνονταν, ἀδικούσαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο, ἐπειδὴ δὲν κατεῖχαν τὴν πολιτικὴ τέχνη, κι ἐστὶ πάλι σκορπίζονταν καὶ τοὺς ἐτρωγαν τὰ θηρία. Ὁ Δίας λοιπὸν, ἀνησύχησε μήπως χαθεῖ ἡ ράτσα μας ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς καὶ στέλνει τὸν Ἑρμῆ νὰ φέρει στοὺς ἀνθρώπους τὴν αἰδῶ καὶ τὴ δικαιοσύνη, γιὰ νὰ δημιουργηθοῦν μονιασμένες πολιτείες καὶ δεσμοὶ που νὰ δένουν με φιλία τοὺς ἀνθρώπους.

ἄνθρωποι ᾤκουν σποράδην, πόλεις δὲ οὐκ ἦσαν· ἀπώλλυντο οὖν ὑπὸ τῶν θηρίων διὰ τὸ πανταχῆ αὐτῶν ἀσθενέστεροι εἶναι, καὶ ἡ δημιουργικὴ τέχνη αὐτοῖς πρὸς μὲν τροφήν ἱκανὴ βοηθὸς ἦν, πρὸς δὲ τὸν τῶν θηρίων πόλεμον ἐνδεής —πολιτικὴν γὰρ τέχνην οὐπω εἶχον, ἧς μέρος πολεμικὴ— ἐζήτουν δὲ ἀθροίζεσθαι καὶ σώζεσθαι κτίζοντες πόλεις· ὅτ' οὖν ἀθροισθεῖεν, ἡδίκουν ἀλλήλους ἅτε οὐκ ἔχοντες τὴν πολιτικὴν τέχνην, ὥστε πάλιν σκεδαννύμενοι διεφθείροντο.

9. Καλλικλῆς, στον Πλάτωνα *Γοργίας*, 483b-d

Με τὴ συνεργασία καὶ τὴν οικονομικὴ ἐνίσχυση

Ἄλλ' οἶμαι οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἀνθρωποὶ εἰσιν καὶ οἱ πολλοί. Πρὸς αὐτοὺς οὖν καὶ τὸ αὐτοῖς συμφέρον τοὺς τε νόμους τίθενται καὶ τοὺς ἐπαίνους ἐπαινοῦσιν καὶ τοὺς ψόγους ψέγουσιν· ἐκφοβοῦντες τοὺς ἐρρωμενεστέρους τῶν ἀνθρώπων καὶ δυνατοὺς ὄντας πλέον ἔχειν, ἵνα μὴ αὐτῶν πλέον ἔχωσιν, λέγουσιν ὡς αἰσχρὸν καὶ ἄδικον τὸ πλεονεκεῖν, καὶ τοῦτο ἐστὶν τὸ ἀδικεῖν, τὸ πλέον τῶν ἄλλων ζητεῖν ἔχειν· ἀγαπῶσι γὰρ οἶμαι αὐτοὶ ἂν τὸ ἴσον ἔχωσιν φαυλότεροι ὄντες. Διὰ ταῦτα δὴ νόμῳ μὲν τοῦτο ἄδικον καὶ αἰσχρὸν λέγεται, τὸ πλέον ζητεῖν ἔχειν τῶν πολλῶν, καὶ ἀδικεῖν αὐτὸ καλοῦσιν· ἡ δέ γε οἶμαι φύσις αὐτῆ ἀποφαίνει αὐτὸ ὅτι δίκαιόν ἐστὶν τὸν ἀμείνω τοῦ χείρονος πλέον ἔχειν καὶ τὸν δυνατώτερον τοῦ ἀδυνατωτέρου

10. Ισοκράτης, *Περὶ αντιδόσεως* 253-254

...επειδὴ ὅμως υπάρχει ἐμφυτο μέσα μας το να πείθουμε ο ένας τον άλλο και να καθιστούμε σαφὴ ο ένας στον ἄλλο αὐτά που θέλουμε, ὄχι μόνο ἔχουμε ἀποφύγει να ζοῦμε σαν πρωτόγονοι, ἀλλὰ ἐπιπλέον, καθὼς συγκεντρωθήκαμε, ἰδρύσαμε πόλεις, θέσαμε νόμους και ἐφεύραμε τις τέχνες. Ο λόγος μας βοήθησε να πραγματοποιήσουμε σχεδὸν ὅλα τα πράγματα που ἐπινοήσαμε.

Επιλογή βιβλιογραφίας

Σχολιασμένες ἐκδόσεις ἀρχαίων κειμένων:

Σκουτερόπουλος, Ν.Μ. *Ἡ ἀρχαία Σοφιστική. Τα σωζόμενα ἀποσπάσματα*. Αθήνα: Γνώση, 1991.

Πλάτωνος *Πρωταγόρας*. Κριτική και ἐρμηνευτική ἐκδοση Nicholas Denyer, μτφ. Φ. Αδαμίδη, Αθήνα: Καρδαμίτσα, 2010.

Δευτερεύουσα βιβλιογραφία

Γούντραφ, Π. *Πρώτη Δημοκρατία*, μτφ. Χρ. Σίνου, Αθήνα, Ἐκκρεμές, 2005, σ. 123. Guthrie, W.K.C., *Οι Σοφιστές*. Μτφ. Δ. Τσεκουράκης. Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ., 2003.

Kerferd, G.B. *Ἡ σοφιστική κίνηση*. Μτφ. Π. Φαναράς. Αθήνα, Καρδαμίτσα, 1999.

Κάλφας, Β. και Γ. Ζωγραφίδης, *Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι*. Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, 2011, διαθέσιμο και στο διαδίκτυο: http://www.greek-language.gr/Resources/ancient_greek/history/filosofia/index.html

Μπάλλα, Χλ., επιμ., *Φιλοσοφία και ρητορική στην κλασική Αθήνα*. Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2008.

Partenie, Catalin, "Plato's Myths", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2014 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL = <<https://plato.stanford.edu/archives/sum2014/entries/plato-myths/>>.

Romilly, J. de, *Οι μεγάλοι Σοφιστές στην Αθήνα του Περικλή*. Μτφ. Φ. Κακριδής. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 1994.

Szlezák, Th. *Πώς να διαβάζουμε τον Πλάτωνα*, μτφ. Π. Κοτζιά, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν 2004.

Δικτυογραφία: Η ἐγκυκλοπαίδεια του Πλάτωνα: Ευρύ κοινό/Λύκειο: <http://n1.xtek.gr/ime/lyceum/>